

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26388>

Please be advised that this information was generated on 2019-11-19 and may be subject to change.

J. K. Haalebos

EEN 'GEVERNIST' KOMMETJE MET RELIEFVERSIERING UIT ALPHEN (Z. H.)

RÉSUMÉ. *En 1969 on a retrouvé dans les terres provenant d'un puits de fondation au centre d'Alphen (Hollande méridionale) un tesson d'un bol en poterie « vernissée » de type Hofheim 22, avec décor en relief. Cette sorte de céramique, qui n'avait pas encore été retrouvée auparavant aux Pays-Bas, a très probablement été fabriquée en Gaule méridionale ; son décor l'apparente à la terre sigillée du milieu du Ier siècle de notre ère.*

Door de heer W. Vogel werden mij verleden jaar enkele vondsten uit de bouwput voor de Alphense Bank in het centrum van Alphen ter hand gesteld. Aangezien de voorwerpen uit door hem voor ophoging gekochte grond te voorschijn waren gekomen, was over de nauwkeurige vondstomstandigheden niets meer te achterhalen.

Gedeeltelijk bestond de vondst uit voor een Romeinse vesting niet bepaald opwindende zaken — een gladwandig wit kruikje van het type Stuart 114¹, enkele fragmenten van inheems ceramiek en een tegulafragment met een rond stempel van de Exercitus Germanicus Inferior —, maar een stuk trok dadelijk de aandacht. Het betreft een rand/wandfragment van een gevernist kommetje, dat het meest lijkt op het type Hofheim 22² (= Stuart 16) maar zich door een aantal eigenaardigheden daarvan onderscheidt :

1. De decoratie is afgevormd uit een vormschotel.
2. Het profiel van de wand is strakker dan bij Hofheim 22.
3. Het 'vernis' is van een matte bruinachtige kleur.
4. De binnenzijde vertoont zandbestrooiing.

Dit soort kommetjes is uit onze streken nog maar slecht bekend. Een overzicht van de verspreiding, hoofdzakelijk in het limesgebied, werd in 1952 door L. Ohlenroth als bijlage in het boek van E. Ettlinger-C. Simonnett, *Römische Keramik aus dem Schutthügel von Vindonissa*, 42-61 en pl. 31 gepubliceerd. Het verspreidingsgebied omvat Aramon (ten westen van Avignon), Bregenz (5 ex.), Windisch (16 ex.), Beziars (3 ex.), Kempten (2 ex.), Keulen-Altenburg (2 ex.), Mainz, Straatsburg, Trier, Ventimiglia, Hofheim en Xanten. Als nieuwe vindplaats kan nog worden toegevoegd het castellum Ristissen³. Het Alphense fragment is dus het meest noordelijke bekende voorbeeld van deze waar.

De versiering van deze ceramiek vertoont nauwe verwantschap met de vroege Zuidgallische sigillata. Zo is er dezelfde voorliefde voor bladranken en het gebruik van vogeltjes en konijntjes als vulornamenten. Ook het type kommetje wordt een enkele

¹ R. J. J. STUART, Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en bijbehorende grafvelden te Nijmegen, *O.M. Leiden* 43, 1962, supplement.

² E. RITTERLING, Das frühromische Lager bei Hofheim im Taunus, *Annalen des Vereins für nassauische Altertumskunde* 40, 1912 (1913).

³ Vriendelijke mededeling van Dr. O. Schiek (Tübingen).

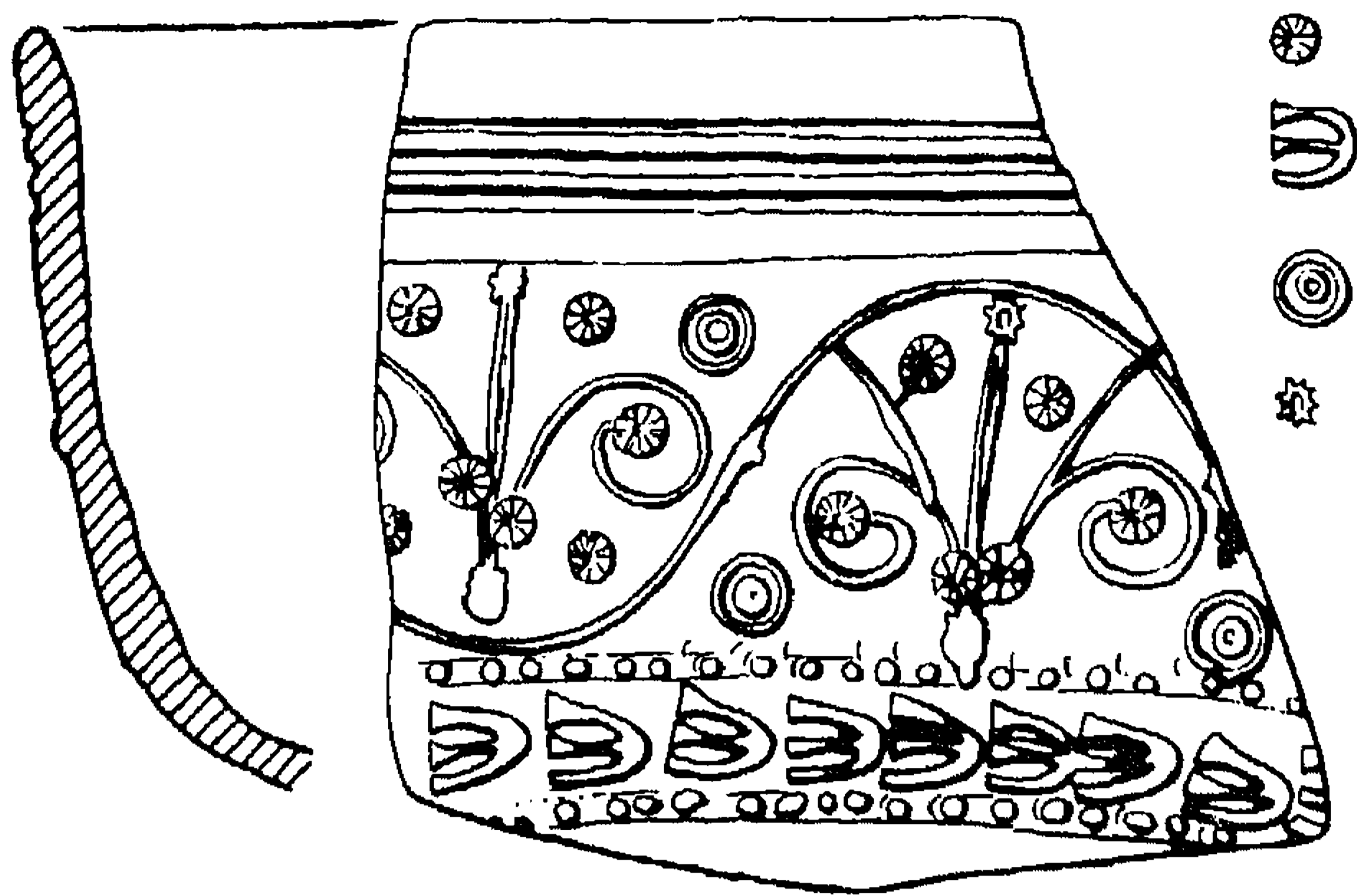

FIG. 1. — Rand/wandfragment van kommetje met reliëfversiering. Tekening Rheinisches Landesmuseum Bonn (K. Nolden).

maal bij terra sigillata aangetroffen⁴, maar zo sporadisch, dat het in de bestaande indelingen van dit aardewerk niet is doorgedrongen. Nauw verwant en mogelijk een voortzetting van deze vroege kommetjes is het versierde kommetje Knorr 78, dat zich echter onderscheidt door een sterke wandknik.

De verwantschap met de Zuidgallische terra sigillata wordt op duidelijke wijze bevestigd door de ontdekking van de werkplaats van een pottenbakker van dergelijk aardewerk in de buurtschap Galane (Lombez) in de omgeving van Toulouse⁵. Behalve talrijke fragmenten van 'geverniste' kommetjes en bekertjes werden hier ook fragmenten van vormschotels aangetroffen. De versiering is echter grover dan die van de bovengenoemde groep en bestaat bij voorkeur uit geometrische motieven, hoewel daarnaast ook mens- of dierfiguren en gestileerde planten voorkomen.

Een belangrijke aanvulling voor onze kennis verschaftte een graf kuil in Cazères⁶. De hierin gevonden fragmenten vertonen hetzelfde versieringsrepertoire — door de Fransen bij voorkeur toegeschreven aan het doorwerken van Gallische tradities —, maar een enkel stuk weerspiegelt duidelijke relaties tot de terra sigillata. Zo komt op een kommetje een gladiator voor, die qua houding sterk doet denken aan de gladiator, die Mercator e. a. gebruikten, en ook voor het als scheidingsornament gebezigde blad zijn op terra sigillata vergelijkbare vormen te vinden⁷.

De export van Galane reikte volgens Mesplé van La Madeleine tot in Spanje en de Balearen. Aan zijn lijst dient nog een stuk van zeer hoge kwaliteit, dat goed past in de

⁴ L. LERAT, Notes de céramique gallo-romaine, *Revue archéologique de l'Est et du Centre-Est* 20, 1969, 196-197.

⁵ Na een aanvankelijke korte vondstmelding in *Gallia* 12, 1954, 222, en een tweede in *Gallia* 13, 1955, 21, gepubliceerd door P. MESPLÉ, L'atelier de potier gallo-romain de Galane à Lombez (gers), *Gallia* 15, 1957, 11 vv. en de resultaten van het in 1964 hervatte onderzoek door dezelfde auteur in *Gallia* 24, 1966, 161.

⁶ G. MANIÈRE, Un puits funéraire de la fin du 1er siècle aux Aquae Siccae, Cazères (Haute Garonne), *Gallia* 24, 1966, 101-159, spec. 115-119. N.B. De van deze vindplaats gepubliceerde t.s. maakt een wat vroegere indruk: Ritt. 8, Drag. 24/25, Drag. 29 (Salvetus).

⁷ Hetzelfde artikel pl. 14 (links); R. KNORR, Töpfer und Fabriken verzierter Terra-sigillata des ersten Jahrhunderts, Stuttgart 1919, pl. 57: 4 en afb. 7.

terra sigillata-traditie van de Claudisch-Neronische tijd, uit Beja in Portugal te worden toegevoegd⁸.

Volledige overeenkomst tussen het decor van het gepubliceerde materiaal en ons fragment bestaat er niet. Mogelijk zijn twee van de figuurstempels te identificeren. Het dubbele ringetje — een door vroege Zuidgallische producenten van terra sigillata veel gebruikt motief — vindt men terug op Ohlenroths typenlijst onder nr. 56 en het uiterst fijne rosetje is misschien te vergelijken met een rosetje als *Gallia* 15, 1957, 45, nr. 49. De uitvoering en details van de Alphense scherf zijn echter fijner en de compositie is strakker, zodat het fragment mogelijk tot de vroege producten van deze pottenbakkers gerekend moet worden.

Voor de datering van dit soort aardewerk zijn naast stilistische overwegingen vooral de vindplaats Hofheim (vroeg-Claudisch) en Vindonissa — waar, voor zover de vindplaats met zekerheid vastgesteld is, deze kommetje uit de oosthelft van de puinheuvel komen (datering : ca. 25-75 n. C.), van belang. Voor een datering tot in Flavische tijd pleit een met het stempel CRVC gesigneerd fragment uit Vindonissa, indien we hier te doen hebben met de bekende Flavische pottenbakker Crucuro.

Voor de datering van de Galane-waar zijn er de volgende aanknopingspunten :

1. De in Galane gevonden munten dateren vanaf 50 v. C. tot en met de regering van Nero.
2. Meer dan de helft van de sigillatapottenbakkers, waarvan in dit atelier stempels aangetroffen zijn, was in de prae-Flavische tijd werkzaam. De productie van de overigen liep niet verder door dan het begin van de negentiger jaren van de eerste eeuw⁹.

Het Alphense stuk zou ik liefst tot de vroege producten van deze groep rekenen en in de Claudische tijd dateren.

Amsterdam, December 1970.

⁸ F. N. RIBEIRO, Um vaso de paredes finas con decoração mista, overdruk met eigen paginering uit *Arquivo de Beja* 22, 1965, afb. 1 ; ook afgebeeld in H. COMFORT, Roman ceramics in Spain : an exploratory visit, *Archivo Español de arqueología* 34, 1961, 3-17, spec. afb. 3-7. Van dezelfde vindplaats is een aantal fragmenten afkomstig, dat zich nauw aansluit bij de scherven nr. 10-12, 19, 27, 37 en 39 van Ohlenroths lijst. Als nieuwste dienen nog twee fragmenten uit het halverwege Narbonne en Toulouse gelegen Eburomagus genoemd te worden : zie M. PASSELAC, Le vicus Eburomagus, *Revue archéologique de Narbonnaise*, III, 1970, 95, fig. 14, 2 en 4. Bride scherven worden door de begeleidende vondsten in de eerste helft van de 1e eeuw gedateerd.

⁹ Verder zijn aan naamstempels op gevernist aardewerk te vermelden het stempel C.VALERIVS op een scherf uit een Neronische laag in Tarragona en een stempel SATVRNINVS op een Raetische beker, zie *Madr. Mitt.* 1968, 246 en pl. 71, 16 en O. Tschumi, Raetische Ware im Aaregebiet, *Festschrift Oxé*, 1938, 115.

¹⁰ Zie de door M. Labrousse gegeven grafiek *Gallia* 24, 1966, 187.